

Ingrid Rüütel
Sille Kapper

KIHNU TANTSUD

EESTI RAHVALUULE ARHIIV

Ingrid Rüütel
Sille Kapper

Kihnu tantsud

Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus
Tartu 2015

Koostajad Ingrid Rüütel (I–III ptk) ja Sille Kapper (IV ptk)
Teaduslik toimetaja Ingrid Rüütel
Tantsukirjelduste koostaja Sille Kapper
Viiside noodistajad Edna Tuvi, Krista Sildoja, Ingrid Rüütel
Keeletoimetaja ja noodigraafika teostaja Edna Tuvi
Küljendaja ja kujundaja Pille Niin

Väljaanne valmis Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakonna ja Tallinna Ülikooli Kunstide Instituudi ühise Eesti Teadusfondi grandide nr 7231 raames ning on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi finantseeritava uurimistoetusega IUT 22-4.

Trükkitoimetamist toetas kultuuriprogramm “Kihnu kultuuriruum”.

Esikaanefoto: Polka rannas noorpaari ootel. Eino Pedaniku foto 2007. Erakogu.

Autoriõigus:

Ingrid Rüütel, Eesti Rahvaluule Arhiiv

Sille Kapper, Tallinna Ülikooli Kunstide Instituut

ISBN 978-9949-544-59-2

Sisukord

Saateks	15
Kihnu tantsude kogumisest ja väljaande saamisloost	17
<i>Ingrid Rüütel</i>	
Tantsukirjelduste koostamisest ja kasutamisest	23
<i>Sille Kapper</i>	
Tantsude ajalugu, funktsioonid ja tavad Kihnus	27
<i>Ingrid Rüütel</i>	
Tants kui kultuuriline protsess (teoreetiline alus ja uurimismeetodid)	27
Tantsimise tavad ja olukorrad	30
Sigivusmaagilised ja erootilise taustaga tantsud	31
Tantsud pulmades	32
Tantsud kalendrikommetes	41
Tantsimine jaaniõhtul	43
Muud tantsuolukorrad	45
Tantsimine organiseeritud esinemistel	47
Lõbustuslike seltskonnatantsude taustast ja levikust Kihnus	50
Naiste ja meeste rollist tantsukultuuris	61
Tantsu saatepillidest ja pillimängust	67
Lõpetuseks	73

I osa. Käsikirjad

Theodor Saar 1932–1959	75
1. Kalamies	76
2. Sõrmõlugu	78
3. Oira	79
4. Kasat´ski ehk rus´ski	80
5. Tinna	81
6. Kitsändä	82
7. Labajalg	82
8. Üläljõstmine	83
9. Naestõ jah´t	85
10. Takkalaadi	86
11. “Kulli elu”. Polka	88
12. “Kiisu”. Polka	89
13. “Labõdiga tuhka”. Polka	90
14. “Oh sina tulinõ kurat!” Labajalg	90
15. “Vatla poiss”. Polka	91
16. “Panõ aga ämblik paela otsa”. Polka	92
17. “Üks tüdruk tahtis kellata”. Polka	93
18. Noorikutants	93
19. Rattas laulmisest	94
20. Talbus ja abilised	95
21. Pillimeestest ja pillimängust Kihnus	95
22. Tantsukohad	97
Peeter Köster 1935	99
Tüdrukute ülalistumised	99
Herbert Tampere 1933–1937	100
1. Varõs (ka paljaspiä ja kargamiselugu)	101
2. Neljäpuari	102
3. Kolmõpuari	104
4. Ratas	106
5. Kalamies	107
6. Mualugu (ka labajalg, vanadenaiste tants ja putierus)	108
7. Kihnu valss (ka käömälugu)	109

8. Sõrmõlugu	109
9. Polka	110
10. Paabilonpolka ehk takkalaadi	110
11. Pulgatants	110
12. Tantsunimesid	111
13. Tantsude vanusest, soorollidest ja liikumissuunast	111
14. Tantsimise aegadest	112
Marta Mäesalu 1939	113
Kihnlased tantsisid kringelt	113
Richard Viidalepp 1948	114
1. Perekonnavalts	114
2. Ratas	115
3. Jaanipäev	116
4. Mardipäev	116
5. Kadripäev	116
6. Jõulud	122
7. Üläljõstmine	122
8. Einatalgud	125
9. Talgus	126
10. Millal tüdrukud tantsima õpivad	126
11. Tantsimise koht ja päevad	127
12. Soorollidest tantsimisel	127
Aino Strutzkin 1948	128
1. Rattas laulmisest	128
2. Tantsimisest pulmas	128
3. "Katariina Lempsi" jm tantsud	129
4. Kadrikkometest ja tantsudest	129
5. Tantsimisest teisel jõulupühal	130
Ottillie Niinemägi (Kõiva) Kihnus 1955–1959	131
1. Ringmängudest ja tantsimisest	132
2. Jaanitulest	132
3. Tantsimisest pulmas	132
4. Liikumine pulmalaulude esitamisel seistes või istudes	134

5. Rattas laulmisest	137
6. Marditantsust	139
7. Tantsimise aegadest ja kohtadest	139
Ingrid Ruus (Rüütel) ja Milvi Sakkis (Sikk) 1956	140
Märkmeid kogumispäevikust	140
Tantsimisest Kihnus enne ja nüüd	150
Valss	152
Polka	152
Inimestest, kellelt saadud tantse	154
Vanemad tantsijad	154
Noored tantsijad	157
Tantsukirjeldusi	158
1. Kalamies	159
2. Takkalaadi (vanasti pabeljoni polka)	161
3. Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse	162
4. Sõrmõlugu	165
5. Itataa	167
6. Vares	169
7. "Terve vald"	171
8. "Viru uulitsal"	172
9. Valtsemuur	174
10. Kuhhaanuška ehk uhhaanuška	176
11. Voorimees	178
12. Tinna	180
13. Vingirka	183
14. Aissa	187
15. Tõmbajürka	189
16. "Katariina Lempsis"	190
17. Kihnumua ("Paadis kiikriga")	191
18. Oirah, oirah ("Savikoja venelane")	193
19. Subota	195
20. Tangoo	196
21. Neljäuari	198
22. Polka	199

23. Kahtõpuari	199
24. Kolmõpuari	200
25. Aissa	201

II osa. Intervjuud

Helisalvestatud intervjuud Kihnus 1985–1997	202
Ingrid Rüütel, Anu Vissel ja Kristjan Torop 1985	203
1. Russki	203
2. Tantsimisest jõulude ajal	203
3. Tinna	205
Ingrid Rüütel ja Anu Vissel 1985–1987	207
1. Ruhnu hambu	207
2. Kihnu tantsudest Ruhnus (tõmbajuri, tinna jm)	208
3. Paljaspiä Kihnus ja Ruhnus	211
4. Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse Kihnus ja Ruhnus	213
5. Kosjadest	214
6. Üläljõstmas käimisest	216
7. Tantsimisest pärast jõule peredes	217
Ingrid Rüütel, Anu Vissel ja Einar Sinijärv 1997	218
1. Naiste sigivusmaagilisest tantsust	218
2. Tantsimisest suupilli saatel	219
3. Pulmarattast	219
4. Tantsimisest pulmas, külades metsa all, kadri- ja mardipäeval	220
Videointervjuud 1990–1996	222
Ingrid Rüütel ja Paul Vesik 1990	222
Tantsudest (tõmbajuri, itataa, uhhaanuska, tangoo, valtsemuur, hüppetants)	222
Ingrid Rüütel, Anu Vissel ja ETV võttegrupp 1991	223
1. Kadride pruutpaari tants	223
2. Tantsudest Kihnus ja Ruhnus	224
3. Tantsimisest metsas, taludes, rahvamajas	225
4. “Uh-tсах-tсах”	226

5. Ruhnu pulmatantsud ja nende Kihnu vasted	227
Ingrid Rüütel ja Anu Vissel 1996	230
1. Naiste sigivusmaagiline tants	230
2. Pulmaratas	231
3. Noormeeste sõjaväeteenistusse saatmise peod	232
4. Naiste sigivusmaagiline tants	233

III osa. Ingrid Rüütli kirjavahetus kihnlastega 2008–2010

Rosaali Karjam	234
Kiri nr 1, 17. oktoobril 2008	234
1. Naiste sigivusmaagiline tants	234
2. Seeneringid, kus nõiad tantsivad	235
3. Aleksandravalss	235
Kiri nr 2, 2008. a	235
1. Marsipolka	235
2. Kiigadi-kaagadi	237
3. Tantsukursustelt toodud tantsudest	237
4. "Katariina Lempsi"	238
5. Kraats-kraats	238
6. Olavi Kõrrele viiside õpetamisest	238
7. Kihnu tantsud läbi aegade	239
Kiri nr 3, 19. märtsil 2010	240
Meestest, kes käisid Tallinnas tantsukursustel	240
Kiri nr 4, detsember 2010	241
1. Tantsukursustel käijast	241
2. Kamaaruski	241
3. Kraats-kraats	241
4. Vingirka või vindirka?	243
5. "Katariina Lempsi"	243
6. Voorimees	243
7. Tibutants	244
Kiri nr 5, 24. mail 2011	244

Katrin Kumpan	246
Kihnus, 2010. a	246
1. Rahvamajas 1965	246
2. Esimesed Kihnu-Ruhnu mängud 1965	246
3. Kihnu-Ruhnu mängud 1966	247
4. Kihnu-Ruhnu mängud 1967	247
5. Sidemed noortega	247
6. Meeste tantsueelistustest 1960ndate lõpus	248
7. Uued tuuled rahvamajas ja Veera Nazarova tantsurühm	248
8. Tantsustiilist ja tantsimise tavadest 1960. aastatel	248
 Mare Mätas	 249
Kiri nr 1, 27. septembril 2008	249
Meeste rollist tantsimisel	249
Kiri nr 2, 2009. a	250
Kihnumua liikmetest	250
Kiri nr 3, 2009. a	250
Tantsudest ja pillimeestest	250
Kiri nr 4, 2009. a	251
Tantsimisest ja pillimängust 2009. a pulmas	251
Kiri nr 5, 9. veebruaril 2010	252
Tantsude õpetamisest Kihnu koolis	252
Kiri nr 6, 11. aprillil 2010	252
Laste pillilaagrist	252
Kiri nr 7, 10. mail 2010	253
Meeste pillimängust	253
 Veera Leas	 255
Kiri nr 1, 29. oktoobril 2008	255
Tantsudest ja tantsuvariantidest	255
Kiri nr 2, 30. oktoobril 2008	255
Aleksandravalss	255
Kiri nr 3, 2009. a	256

Kaerajaan	256
Kiri nr 4, 2009. a	256
1. Minu tegevused	256
2. Kihnu kultuuriüritustest	257
3. Marina Rooslaidi 100. juubeli tähistamine Kihnu muuseumis juulis 2009	258
Kiri nr 5, 16. märtsil 2010	259
Tantsudest Kihnu-Ruhnu mängudel	259
Kiri nr 6, 26. mail 2011	259
Tantsimisest uues rahvamajas tänapäeval	259

IV osa. Tantsutüübid ja -variandid

Sille Kapper

Filmi- ja videosalvestuste alusel koostatud kirjeldused	260
Ratas (pulmaratas)	260
Labajalg	266
“Uh-tсах-tсах”	272
Kalamies	273
Kolmõpuari	290
Valss	299
Polka	309
Reilender	320
Katariina	327
Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse	330
Marss	335
Sõrmõlugu	338
Tõmbajurka	345
Varõs ehk paljaspiä	352
Kihnumua	361

Neljäpuari	368
Krakovjakk	377
Padespaan	383
Takkalaadi	394
Vindirka	398
Aissa	403
Subota	410
Kuhhaanuska ehk uhhaanuska	415
Vares	419
Tuustepp	421
“Õhtu jõudis kätte”	426
Kraats-kraats	429
Tinna	432
Hüppetants	435
Itataa	437
Kihnu tango	440
Valtsemuur	443
Aleksandravalss	446

Summary

Dances of the Estonian Island Kihnu	451
<i>Ingrid Rüütel</i>	
Introduction	451
History of recording Kihnu dances and preparing the publication	452
Dances, their functions, customs and circumstances in the Kihnu Island	454
Wedding dances	454
Dances of calendar rites	455
Other dance circumstances	455

Dancing in organized performances	456
The background and distribution of social dances in Kihnu	456
Gender roles in the dance tradition of Kihnu	457
Folk music instruments and musicians	458
Conclusions	459
Kasutatud allikad	461
Tantsude loend	481
Isikunimede loend	485

Saateks

Käesolev raamat annab põhjaliku ülevaate tantsudest, tantsimise funktsioonidest, tavadest ja olukordadest Kihnu saarel alates 1930. aastatest kuni tänapäevani. Raamatu I osa sisaldab käsikirjalisi materjale Eesti Rahvaluule Arhiivist ning sellega liidetud endise Keele ja Kirjanduse Instituudi ja Tartu Riikliku Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri kogust. II osas avaldatakse Eesti Rahvaluule Arhiivis säilitatavatele heli- ja videolintidele salvestatud intervjuusid, III osa sisaldab kirjavahetuse teel saadud materjale. Raamatu I–III osa koostas Ingrid Rüütel, kes lisas ka kirjetele puuduvad pealkirjad ning redigeeris Edna Tuvi poolt litereeritud heli- ja videointervjuude tekste; tantsukirjeldustele lisas kommentaare Sille Kapper.

Raamatu IV osa koosneb filmi- ja videosalvestuste põhjal koostatud tantsukirjeldustest. Kasutatud on peamiselt Eesti Rahvaluule Arhiivi, aga ka Eesti Filmiarhiivi ja Eesti Rahvusringhäälingu arhiivi materjale. Tantsukirjeldused koostas Sille Kapper, redigeeris Veera Leas, viisid noodistasid Edna Tuvi, Krista Sildoja ja Ingrid Rüütel.

Kõik tekstid on redigeeritud vastavalt tänapäeva ortograafiareeglitele, murret pole rekonstrueeritud. On säilitatud ka informantide stiil ja keelekasutus. Liteereeringute murdekeelt toimetas Kihnu Muuseumi juhataja Maie Aav.

Isikunimede loendi koostasid Edna Tuvi ja Maie Aav. Tantsude loendi tegid Edna Tuvi ja Sille Kapper.

Raamat ilmub Tallinna Ülikooli kunstide instituudi ja Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogiaosakonna ühise ETF grandide 7231 ning Eesti Kultuurkapitali toel. Sama grandide raames on varem ilmunud CD I–II “Kihnu tantsulood” (2009) ja “Kihnu tantsud: DVD I–II ja infovihik” (2010).

Suur tänu Kihnu rahvale, kes on alati lahkesti abistanud kõiki folkloriste eri aegadel nende kogumismatkadel ja pakkunud meile lahkesti peavarju, tänu millele selle raamatu sünn on üldse võimalikuks saanud.

Koostajad

Kihnu tantsude kogumisest ja väljaande saamisloost

Ingrid Rüütel

Esimesed Kihnu tantsude kirjeldused koostas ja saatis Eesti Rahvaluule Arhiivile 1932. a Theodor Saar, 1937. a pani ta kirja veel paar tantsu. 1936. a tegi Theodor Saare seletuste järgi tantsukirjeldusi Herbert Tampere. Theodor Saar oli Kihnu kooliõpetaja, hiljem direktor, ühtlasi haridusseltsi esimees, rahvamaja juhataja, segakoori ja näiteringi asutaja, looduskaitse usaldusmees, Kihnu muuseumi mõtte algataja ning rahvapärimeste koguja – seega tõeline maa sool. 1932. aastast alustas ta aktiivset tööd kodu-uurijana. Ta on teinud kaastööd Eesti Rahvaluule Arhiivile, Emakeele Seltsile ja Eesti Rahva Muuseumile. Kuna ta oli ise viiuldaja, olid tema kirjanekute, eriti aga temalt kogutud materjali hulgas juttude ja laulude kõrval olulisel kohal pillilood, tantsud ja tantsulaulud ning andmed pillimängu ja tantsimise kohta. T. Saar oli ühtlasi nii kodusaare rahvaloomingu kandja kui ka uurija ja jäädvustaja.

1948. a korraldas Keele ja Kirjanduse Instituudi folklorist Richard Viidalepp Kihnu saarele suure asutustevahelise ekspeditsiooni. Osavõtjaid oli Keele ja Kirjanduse Instituudist, Tallinna Riiklikust Konservatooriumist, Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnast ja Etnograafiamuuseumist. Koguti murret, etnograafilist ainet, rahvamuusikat ja kombekirjeldusi. Kuigi tantsude teema eraldi esile ei tõusnud, tegi Viidalepp ise mitmeid väärtuslikke tähelepanekuid tantsimise kohta.

Aastatel 1952–1956, 1959 ja 1962 käis Kihnus rahvaluulet, eeskätt vanu rahvalaule ja pulmakombeid kogumas Otilie Kõiva (a-ni 1958 Niinemägi), eesmärgiga saada materjali oma kandidaaditöö jaoks. Põhjalik käsikirjaline uurimus “Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel” valmis 1965. a. Ka on ta avaldanud trükis artikleid Kihnu laulude, laulikute ja laulude esitamistavade kohta (Kõiva 1961; 1964; 1984; 1987). Eriti väärtuslikud antud kontekstis on just tema põhjalikud kirjeldused laulude esitamistavade kohta. Otilie Kõiva (ehk lihtsalt Olli, nagu teda kõik kutsusid) oli prof Laugaste kõrval ka see, kes minu juba I kursuse tudengina 1955. aastal Kihnu välitöödele kaasa kutsus ja seal inimestega tutvustas ja asjadega kurssi viis.

Aga juba varem olin Kihnu saare, tema inimeste ja ka tantsudega tutvusteinud 1951. a suvel, mil minu tookordne klassijuhataja, hiljem tuntud kirjandusteadlane Helene Siimisker meile Kihnu saarele klassiekskursiooni korraldas. Pärast kontserti, mille andsime õhtul Kihnu rahvamajas, oli võimalus tantsida koos naistega ehtsaid Kihnu tantse. Olin enne tantsinud kooli rahvatantsuringis, samuti õppinud Endla teatri laste balletirühmas klassikalist balletti ja Lääne-Euroopa ajaloolisi ballitantse ning seega põhjalikult "ära rikutud". Polnud siis ime, et Kihnu tantsustiil oli minu jaoks algul tõeline kultuurišokk. Kuid teisalt mõjus Kihnu kogu oma tervikliku arhailise kultuurikooslusega väga inspireerivalt ja tegelikult määras ära kogu mu järgneva elu.

1954. a oli Tartu Ülikooli kinokabinet prof Eduard Laugaste juhtimisel filminud Kihnu pulmakombeid ning 1955. ja 1956. a tehti mõningaid järe salvestusi varem jäädvustatud tummfilmi juurde. Selleks lindistati ja filmiti laule, tantse ja pillilugusid. Meid, noori tudengeid võeti kaasa ringi ehk rattasse, kus laulsime pulma auväravate all tammudes pulmalaulu koos vanade naistega. Neil aastatel tehtud võtteid võib pidada esimesteks Kihnu terviktantsude jäädvustusteks filmilindile, kuid muusika salvestati paralleelselt eraldi, sest sünkroonfilmiks tehnilised võimalused veel puudusid ja nende hilisem ühendus pole alati sünkroonis. Filmis kasutati ka kunstmuusikat. Paar põgusat fragmenti

KIHNU RATAS PULMA AUVÄRAVA ALL.

Johannes Miku foto 1956. ERA, Foto 8106

Kihnu tantsudest leidub juba 1930. aastatel tehtud Theodor Lutsu dokumentaalfilmides, kahjuks pole neist alles monteerimata toormaterjali, kus tantsu oleks näinud terviklikumalt.

1956. a oli mul esmakordne võimalus osaleda ise kihnlaste pulmas, sedapuhku Ruhnu saarel, kuhu paljud kihnlased olid asunud sõja ajal pärast rootslaste lahkumist. Samas oli mul koos kursusekaaslase Milvi Sakkisega (hiljem Sikk) rahvaluule välipraktika eriülesanne koguda tantsu. Tegime vaatlusi ja kirjapanekuid nii pulmades kui väljaspool pulmi. Tegutsesime mõlemad ka Tartu ülikooli rahvakunstiansambli, tema tantsurühmas, mina rahvapilliorkestris. Mul oli ka muusikakooliharidus ja nii oli tema ülesandeks välitöödel tantsude kirjeldused teha, minu hooleks aga kuulmise järgi viise noodistada – magnetofoni meil tookord veel kasutada polnud. Meiega oli kaasas ka tänaseks meie seast lahkunud Mai Tiitsmaa (hiljem Jõgi), samuti rahvatantsija, kes tegi fotosid ja kellega koos me hiljem Milvi kirjelduste ja minu ettelaulmise järgi esitajatele tantsud ette tantsisime, et kirjeldused ikka täpsed saaks.

Hiljem olen Kihnus välitöid teinud enam kui poole sajandi jooksul. 1970. aastatel oli Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas käsil “Vana Kandle” Kihnu köidete koostamine ja 1975. a tegime koos Olli Kõivaga esimesed laulude ja pillilugude helisalvestused otse pulmas, samuti jäädvustasime eraldi laulude esitamist erinevate liikumiste saatel, et jälgida esitusdetalle. 1985. a lindistasin taas laule ja pillilugusid pulmade käigus koos Anu Visseliga, kellest sai minu ekspeditsioonikaaslane paljudeks aastateks. Samal ja järgnevatelgi aastatel jäädvustasime peamiselt koos Anu Visseliga erinevatelt inimestelt hulga laule, jutte, pillilugusid, uskumusi, kommete kirjeldusi jm. Marina Roos-laidilt saime huvitavaid võrdlusandmeid Kihnu ja Ruhnu elust ja kultuurist, sealhulgas ka tantsudest.

1987. a käisime Kihnus koos Kristjan Toropi ja soome rahvatantsu-uurija Pirkko-Liisa Rausmaaga, kes jäädvustas videolindile hulga Kihnu tantsu. Video võimaldas salvestada heli ja pildi sünkroonselt. Alates 1988. a-st sai võimalikuks tulla Kihnu juba oma videokaameraga ning järgnevatel aastatel kujunes selline kogumisviis põhiliseks. Kaameraga oli algul enamasti kaasas Kirjandusmuuseumi insener Einar Sinijärv. Pärast tema lahkumist muuseumist tegi videovõtteid Anu Vissel, minu osaks oli taas informantide leidmine ja intervjuerimine. Jäädvustasime laule, jutte, tantsu ja mängu nii vanadelt inimestelt kui lastelt, samuti mitmesuguseid sündmusi saarel. 1990. a filmisime koos Paul Vesikuga Veera Nazarova (hiljem Leas) juhendatavat noorte tantsurühma, kellele Marina Roos-laid õpetas vanu tantsu (osalt samu, mida me 1956. a kirjaltikult olime üles tähendanud). Samal aastal õnnestus teha videosalvestusi koguni kahest Kihnu pulmast. 1996. a filmisime Anu Visseliga lastemänge ja koolilaste tantsurühma Suarõkõ, 1997. a jäädvustasime koos Anu Visseli ja Einar Sinijärvega “Vana Kandle” Kihnu 1. köite presentatsioonile pühendatud

pidu Kihnu rahvamajas, kus tantsisid Kihnumua ja Suarõkö, sama aasta sügisel salvestasime kadrikombeid ühes hulga tantsudega, millest valmis videofilm "Kadripäev Kihnus".

Mark Soosaar on teinud filmi kihnlaste peost Manija saarel ("Manija väike laulupidu", 1987), Kersti Uibo on jäädvustanud Rock al Mare Vabaõhumuuseumis Kihnu kosjakombeid ("Folklooriansambel Kihnumua", 1988). Mõlemas filmis on tantse. ETV muusikasaadete toimetuse on salvestanud kihnlaste esinemisi Tallinnas soome-ugri rahvamuusikakonverentsi kontserdil ("Rahva laulumaalu" 1987, režissöör Maie Kivita, toimetaja Anne Peäske).

Väga viljakaks kujunes koostöö Eesti Televisiooni kultuuritoimetusega (toimetaja Eva Potter, režissöörid Priit Hummel ja Ruti Murusalu) a-tel 1991–1994, mil jäädvustasime saadetetsükli "Kihnlased" ettevalmistuste käigus hulgaliselt mitmesugust materjali, mh Kihnu Päevade pidustusi: kihnlaste ja külaliste laule ja tantse rahvamaja kõrval platsil ja jaaniõhtut Linaküla rannas. Tulemuseks oli 12 telesaadet kihnlaste elust taasiseseisvunud Eesti algaastatel (vt Rüütel 2013b). Kogu salvestatud ja annoteeritud algmaterjal on üle antud Kihnu muuseumile ning Eesti Rahvaluule Arhiivile.

Esimesed 21. sajandi pulmad koos neile eelnenud noorikumaja ja kosjadega jäädvustas 2007. a lepingu alusel Kihnu Kultuuriruumi sihtasutusega Rühm Pluss Null, režissöör Meelis Muhu. Filmid "Kihnu kosjad" ja "Kihnu pulm" valmisid aastal 2009. Samal aastal toimunud teise pulma jäädvustasime koos Janno Simmiga, 2008. a oli kaamerameheks Jaan Kolberg. Filmimise juhendamise kõrval tegin kõigis pulmades fotosid, sh tantsudest. 2009. a, mil käesoleva raamatu ettevalmistus oli juba täies hoos, käis oma videokaameraga pulmi filmimas Angela Arraste, samal aastal tegime koos tema ja Sille Kapperiga eraldi väljasõidu tantsude detailide täpsustamiseks vanematelt headelt traditsiooni tundjatelt, filmis taas Angela. Rosaali Karjam (varem Kodumaa), kes 1956. a oli üks nooremaid informante ja jäi siis näiteks Marina Rooslaidile tantsude tundmises veel kõvasti alla, oli sedakorda meie peamisi autoriteete. Temaga koos tantsis teiste hulgas ka meie tookordne noorim tantsija Marta Vambola.

Mõte, et oleks vaja hakata koostama eesti rahvatantsude teaduslikku väljaannet, analoogset vanade laulude väljaannetele, tekkis juba 1970. a-tel, mil Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvamuusika sektori juhatajana kutsusin sellesse sektorisse tööle Kristjan Toropi. Ta soovis enne ära lõpetada keelesektoris poololeva eesti rahvatantsude oskussõnastiku (Torop 1990) ja muud plaanilised tööd ning liitus meiega 1979. a, algul osalise koormusega, hiljem täiskohaga. Torop töötas läbi kõik Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna käsikirjalised kogud, kopeeris sealt tantse ja andmeid tantsimise kohta, süstematiseeris need kihelkondade järgi ja alustas tüpologiseerimist. 1992. a läks ta praktilisele koolitustööle Eesti Rahvakultuuri Arenduskeskusesse ja võttis oma

materjalid kaasa lubadusega oma tööd jätkata. Kahjuks viis ootamatu surm ta meie keskelt. Ta jõudis välja anda artikli Virumaa tantsudest, kimbukese 20. sajandi alguse seltskonnatantse ja soomekeelse kogumiku "Viron vakka", mis hiljem ilmus ka eesti keeles (Torop 1988; 1991; 1992; 1997; 2008b). Postuumselt ilmusid ka tema "Kontratantsud" (Torop 1995) ning koos Heino Aassalu ja Pille Luhtiga koostatud "Vanad seltskonnatantsud. 20. sajandi I poole seltskonnatantse" (1997).

Hiljem on Anu Vissel uurinud eesti rahvatantsude kogumise ja tantsufolklorismi ajalugu (Vissel 2000; 2004). 2004. a omistati talle Eesti Rahvuskultuuri Fondi Kristjan Toropi nimeline tantsupreemia. Ta kavatses jätkata Toropist pooleli jäänud rahvatantsude väljaannet, kuid seegi jäi vaid kavatsuseks – aastal 2005 hukkus ta ootamatult liiklusõnnetuses.

Kristjan Torop kavandas oma suure tantsuväljaande tantsutüüpidest lähtuvalt. Topograafilised mapid olid kasutusel eeskätt praktilisel eesmärgil, kuna eri piirkondade tantsurühmad vajasisid esitamiseks just oma kodukandi tantse. Tüpoloogiline väljaanne eeldab aga suuri ettevalmistustöid ja kogu olemasoleva materjali tüpoloogilist läbitöötamist. See olnuks võrreldav suure tööruhma pikaajalise töö tulemusena valminud Ülo Tedre toimetatud "Eesti rahvalaulude antoloogiaga" (vt Tedre 1969–1974).

Käesoleva väljaande aluseks otsustasime võtta topograafilise printsiibi, mis eeldab iga kõite puhul eelkõige vastava piirkonna tantsumaterjali läbitöötamist. Seejuures esitame eri aegadel ja erinevais olukordades salvestatud tantsutüüpide variante. Sellisena sarnaneb käesolev väljaanne pigem regilaulude publikatsioonile "Vana Kannel" (vt nt Kõiva, Rüütel 1997; 2003). Ühe piirkonna materjali koondamine võimaldab eriti hästi jälgida tantsutraditsiooni muutusi ajas, tantsimisstiili sõltuvust esitajast ja esitamisolukorrast, aga samuti seda, kuidas ja mil moel tänapäevane rahvatantsuharrastus ning tantsude õpetamine koolis ja tantsurühmades on mõjutanud rahvapärimslikku ehk traditsioonilist tantsimisviisi. Kui kogu Eesti tantsumaterjal on tüpologiseeritud ja publitseeritud, on juba lihtne teha üldistavaid tüpoloogilisi uurimusi.

Pärast Toropi surma olid tema tantsumapid mõnda aega uurijate jaoks kadunud, keegi ei mäletanud, kuhu nad jäid ja meil ei õnnestunudki hulk aastaid teada saada nende asukohta. Hiljem kuulsime, et Toropist järele jäänud materjalid on tema perekonna käes ja poeg lubas need ka Kirjandusmuuseumile tagastada, kuid paraku jõudis temagi enne meie keskelt lahkuda. Pärast sattusid need Leigarite ansambli juhi Kalev Järvela valdusesse, kellelt Angela Arraste need kasutada sai ja kopeeris. Käesoleva raamatu I osa ongi koostatud põhiliselt nende koopiade põhjal, hiljem on lisandunud Viidalepa märkmed.

Raamatu II osa sisaldab literereeringuid minu intervjuudest kihnlastega, mis on jäädvustatud erinevatel aastatel heli- ja videolindile, III osa aga koosneb põhiliselt kogumiku väljaande ettevalmistamise ajal peetud kirjavahetusest

Kihnu inimestega, milles olen saanud vastuseid seoses uurimusega soorollidest Kihnu kultuuris (Rüütel 2013a), aga ka tantsudega seotud küsimustele. Need on osalt tavalised, osalt e-kirjad. Kuna ma alguses ei taibanud neid salvestada kuupäevadega, siis on need tähistatud numbritega. Rosaali Karjamiga (Härma Roosiga) oleme kirjavahetust pidanud ka varem, kui koostasime oma uurimust Kihnu pulmakommetest (Rüütel 2005).

Raamatu IV osas on Tallinna Ülikooli tantsuajaloo teadur Sille Kapper võtnud aluseks kõik eelneva, koostanud videosalvestuste põhjal tantsukirjeldused ja lisanud kommentaareid.

Kõik I–III peatüki tekstid on redigeeritud ortograafiliselt, vastavalt tänapäeva nõuetele. Lühemad väljajäted on tähistatud kolme punktiga, pikemad märgiga [---]. Ebaolulised väljajäted (näiteks kordused, kõnetekstis esinevad täitesõnad ja fraasid, mis sisuliselt midagi ei lisa) on märkimata. Lühemad seletused ja täiendused on pandud nurksulgudesse, pikemad joone alla.

Kihnu murre on säilitatud, kuid see on tekstides esindatud väga ebaühtlaselt. Selleks on mitu põhjust.

1. Kirjapanija on eksinud, kuna ei tunne murret, kuid rekonstrueerida ei saa, kuna originaali pole kasutada.
2. Kõneleja enda keelekasutus on ebaühtlane. Osa informantidest püüab meelega rääkida kirjakeelt. See ilmneb eriti telesaadeteks jäädvustatud võtetes. Kuid ka paljud uuemad laulud on põhiliselt kirjakeelsed, eriti kui need on pärit mandrilt.
3. Tantsude puhul on kontekstist sõltuvalt kasutatud nii kirjakeelseid kui kihnukeelseid nimetusi, kusjuures ka viimased on vahel erinevad, mistõttu neidki ei saa ühtlustada. Nii näiteks küsib pikka aega Kihnu traditsiooniga hästi kursis olnud Rosaali Karjam, kuidas on õige: “Kas vingirka või vindirka? Olen harjunud mõlemaga.”
4. Kihnu keelekasutus on aja jooksul muutunud. Näiteks kutsutakse vanemaid Jaane Juaen’ideks, pärast 1940. aastat sündinuid aga Jaanideks (andmed Maie Aavalt).

Eelöeldust tulenevalt on murde redigeerimine raskendatud. Kogujate kirjapanekute tase on erinev. Kuigi keelekasutuse ühtlustamine eri aegadel eri kogujate poolt ülestähendatud tekstides ei vasta akadeemilise väljaande editeerimispõhimõtetele ja seda pole tavaliselt tehtud, tegime käesolevas väljaandes erandi, kuna tegemist on elava keelega: kõik heli- ja videosalvestuste informantide murdetekstid on redigeeritud murdekeele reegleid silmas pidades. See oli seda enam õigustatud, et murdekeele toimetajaks oli Kihnu murdekeele hea tundja ja selle keele kõneleja – Kihnu Muuseumi direktor Maie Aav.

Tantsukirjelduste koostamisest ja kasutamisest

Sille Kapper

Käesoleva kogumiku I osas (“Käsikirjad”) on tantsud kirjeldatud nn ettekirjutavas stiilis, mis toob ära tantsu põhiskeemi selliselt, kuidas seda peaks tantsima või kuidas seda üldjoones tantsitakse või tantsiti (Nahachewsky 1995; Kapper 2009). Arhiivis käsikirjadena hoitavate tantsukirjelduste tekst ja stiil on siinses väljaandes säilitatud algupärasel kujul, parandused on vaid ortograafilised. Üldkeelesõnu või vananenud oskussõnu (nt *vastakuti*, *kõndsamm*) kaasaegsete oskussõnadega (nt *rinnati*, *kõnnisamm*) asendatud ei ole, kuid mõnel pool on arusaadavuse parandamiseks lisatud oskuskeele termin koostaja märkusena. Oskuskeele terminite tähendust tuleks vajadusel vaadata “Eesti rahvatantsu oskussõnastiku” IV väljaandest (Torop 2008a), mis oli käesoleva raamatu koostamise ajal kasutusel.

Kommentaariid on spetsiaalselt lisatud väljapoole originaalteksti, et säilitada algupärase kirjelduste stiil ja erinevad tõlgendusvõimalused, mitte suruda peale koostaja nägemust, mis võib küll sageli esmapilgul olla loogiline ja isegi ainuvõimalik, kuid on tegelikult siiski vaid üks võimalus mitmest. Nii on osa kirjeldusi teadlikult jäetud ebatäielikuks sooviga rõhutada asjaolu, et ainuõigeid tõlgendusi ei ole ning iga võimalik variant on väärt proovimist.

Ülevaatlikkuse huvides on muudetud teksti ja jooniste paigutust, näiteks on tuuride numbrid, A-, B- jne osade tähised ning taktide numbrid joondatud teksti vasakusse serva.

Suurima muudatusena on algsetes kirjapanekutes mitmel pool esinenud I, II jne tuur ümber nimetatud A-, B- jne osaks, vastavalt vahepeelses rahvatantsukirjanduses (mis jääb kogumisaja ja tänapäeva vahele) ning praktilises õppetegevuses välja kujunenud traditsioonile. Tantsude jagamine tuurideks ja osadeks on praeguses eesti tantsude kirjeldamise tegelikkuses suuresti kõhutundel ja raskesti defineeritaval “tantsu loogikal” põhinev tegevus, mille üks selgemaid orientiire näib olevat lähtumine muusikast. Seejuures ei paku aga ka muusikud konkreetseid reegleid, kuidas üht või teist osa tuleks nimetada. Seega tunnistame siinkohal harjumuse jõudu, mis antud juhul peaks olema ka lugeja huvides – materjal esitatakse viisil, mis peaks aitama kirjelduses lihtsalt

ja kiiresti orienteeruda. Vähetähtis pole ka see, et sarnaselt vormistatud kirjeldusi ja noote on mugavam võrrelda senises kirjanduses ilmunute ja käesoleva väljaande IV osas esmakordselt avaldatavate audiovisuaalsetel salvestustel põhinevate dokumenteerivas stiilis esitatud kirjeldustega.

Osast käesolevas väljaandes leiduvatest tantsudest on ilmunisaegsesse oskuskeelde redigeeritud kirjeldused varem avaldatud rakendusliku eesmärgiga kogumikes "Valimik eesti rahvatantse" (Põldmäe, Tampere 1938), "Eesti rahvapillid ja rahvatantsud" (Tampere 1975), "Kontratantsud" (Torop 1995), "Viron vakka" (Torop 1991, 2008) ja "Vanad seltskonnatantsud" (Aassalu jt 1997). Sellisel juhul olen tantsu pealkirja juurde lisanud kommentaari viitega vastavale autorile. Kolme siin toodud tantsu (kalamies, neljäuuri ja sõrmõlugu) on kirjeldatud ka Ullo Toomi raamatus "Eesti rahvatantsud" (Toomi 1953: 25, 94, 224), kuid arhiiviviited selles raamatus ei ole täpsed ja kirjeldused erinevad käsikirjades toodust nii tugevasti, et neid ei saa seostada ühegi konkreetse kirjapaneku ega tõenäoliselt ka elavas käibes olnud tantsuvariandiga.

Siinkohal on oluline märkida, et kõigi varem avaldatud kirjelduste puhul on tegu eelkõige tantsuharrastajatele mõeldud õppematerjalide ja nn ettekirjutava stiiliga, kus kirjeldaja on sageli lisanud algallikas leiduvale informatsioonile täiendusi, kuidas tantsu võiks või peaks tantsima, nt missuguse jalaga alustada või millises suunas liikuda jms täpsustused, mõnel puhul on aga, vastupidi, algallikas leiduvat informatsiooni välja jäetud. Seesuguseid muudatusi kirjelduste tekstis käesolevas väljaandes tehtud ei ole, kuid nagu eespool öeldud, olen mõned praktilises tantsuõpetajatöös tekkinud ja otstarbekaks osutunud tähelepanekud andnud allmärkustena.

Kogumiku IV osa "Tantsutüübid ja -variandid" koosneb tantsukirjeldustest, mis on peamiselt dokumenteerival viisil (Nahachewsky 1995; Kapper 2009) koostatud filmi- või videolindile salvestatud tantsuesituste põhjal, kasutades spontaanse tantsu fikseeringuid traditsioonilistelt sündmustelt (pulmad, jaaniõhtu jm) ja salvestusi tantsude spetsiaalsest demonstreerimisest folkloristidele. Sisse on võetud ka mõned esinemissituatsiooni salvestused kajastamaks neis tekkivaid tantsuteksti muutusi. Ainult üks kirjeldus on tehtud videomaterjali abita, nimelt vahetusega reilender (reilendri kirjeldus 6), mida Kihnu naised õpetasid 2010. aastal tantsuteemalise Viljandi Pärimusmuusika Festivali õpitoas. Kuna vahetusega reilendri kirjeldamata jätmine vaid audiovisuaalse fikseeringu puudumise tõttu poleks olnud põhjendatud, kasutan siin kohapeal enda vaatluse põhjal tehtud tantsukirjeldust, mille redigeerisin hiljem ehk sarnasel viisil, nagu on kogutud enamik Kihnu tantse enne filmi- ja videokaamerate kasutuselevõttu.

Dokumenteerial kirjeldamisel püütakse kirja panna täpselt ja ainult konkreetsel esitusel tehtud liigutused, eraldi kirjeldatakse kõik läbitantsud ja kõigi tantsijate (paaride) liikumine. Dokumenteerial detailne tantsuteksti üleskirjutus

on tavaliselt vähem ülevaatlilik kui ettekirjutav kirjeldus, kuid selliselt kirjeldatud tantsutekstide võrdlemisel tuleb välja tantsu individuaalne ning esitusolukorrast sõltuv variaablus. Kogumiku IV osas avaldamiseks valisin tantsujuhi haridusega kihnlase Veera Lease nõuannete põhjal ainult kogukonnas tunnustatud tantsuvariandid, välja jäid juhuslikud kõrvalekalded, mis enamasti on tingitud tantsijate teadmatusest või oskamatusest. Avaldatava materjali valimine oli üldse käesoleva kirjeldusteraamatu koostamise üks keerukamaid küsimusi. Austades kogukonnas käibivaid ja aktsepteeritud tantsukontseptsioone, otsustasin kõrvale jätta neist olulisel määral hälbivate teostuste kirjeldused. Kohati tuleneb sellest ka raamatu IV osa kirjeldusviisi balansseerimine siiski dokumenteeriva ja ettekirjutava stiili piirimail.

Kirjeldusteraamatu eesmärk on varustada kõiki võimalikke tulevase tantsuõppijaid senisest rikkalikuma materjaliga. Samas ei ole tantsuõppijale vajalikud kõik nüansid, mille alusel uurija traditsiooni muutumist ja selle põhjuseid analüüsib. Seetõttu ei tohiks väljajäetu vähendada kogumiku laiemat kasutusväärtust, pigem vastupidi. Dokumenteerivate kirjeldustega töötamine aitab ehk ära hoida olukordi, kus tantsuõpetaja või -õppija a) unustades Kristjan Toropi (1995: 28) sõnad vaid osakesest tõest tantsu kohta, klammerdub olemasoleva kirjelduse kui "õige" variandi külge või b) Toropi öeldut liiga hästi meeles pidades läheb kirjeldusest mööda rohkem, kui seda õigustaks traditsioon. Dokumenteerivate kirjelduste kõrvutamise annab ettekujutuse traditsiooni olukorrast teatud ajahetkel ning selle muutumisest. Dokumenteerivaid kirjeldusi tantsu õppimisel kasutades tuleb kindlasti tutvuda kõigi variantidega ning alles seejärel valida endale sobiv(ad).

Kindlavormiliste tantsude puhul eelneb sõnalisele tantsukirjeldusele reeglina sama esituse saatemuusika noodistus. Nooti ei ole lisatud siis, kui kirjeldus on tehtud ilma helita salvestise järgi, kui saatemuusika kvaliteet ei ole noodistamist võimaldanud ja ka siis, kui muusikat on teinud mandri päritolu muusikud või kui tegemist pole olnud traditsioonilise Kihnu viisiga. Alati ei ole saatemuusika nooti juures ka vabavormiliste tantsude kirjeldustel (labajalg, valss, polka ja reilender), sest need pole seotud kindlate meloodiatega. Kihnu moodi valssi tantsivad kihnlased kõikvõimalike valsilugude järgi, mida vaid pillimehed mängivad. Kaheosalises taktimõõdus lugude saatel võivad erineda paarid üheaegselt tantsida aga nii reinlendrit, fokstrotti kui nn umpat, viimane on kirjeldatav kui vajuv polka (Torop 2008a: 44) või soome humppa (Tanhuvakka 1997: 49). Umpat võib mõista kui polka erikuju, mille põhisammu tantsitakse vetruvalt, vajumisega hüppe- ja põlveliigeses iga takti I ja III osal, tantsitakse tavaliselt valsivõttes, mõnikord ka sulgvõttes (nt ERA, DV 38 (4) – A. Vissel 1998). Seda tantsimisviisi ei ole käesolevas kogumikus siiski eraldi tantsuna kirjeldatud.

Kogumiku IV osa kirjeldustes on kõik terminid kasutusel tähenduses, mis on toodud "Eesti rahvatantsu oskussõnastikus" (Torop 2008a). Terminiseletustest erinevad detailid on võimaluste piires lisatud igasse kirjeldusse, kuid nende kasutamisel tuleb siiski meeles pidada, et traditsioonilisel tantsimisel on sammud, asendid ja võtted oluliselt vähem konkreetsemad kui normeeritud tantsus. Käte võtete paljusus ühe kirjelduse siseselt viitab sellele, et võtte täpsus pole olnud tantsijate jaoks oluline. Tantsuvõtet muudetakse ka tantsu käigus vastavalt liikumiskiirusele, ruumile vm põhjustel.

Kuigi Kihnu tüdrukud ja naised tantsivad sageli omavahel paaris, on paariliste erineva tegevuse kirjeldamiseks osalejaid siiski nimetatud eesti rahvatantsu oskussõnadega *poiss* ja *tüdruk*. Kirjeldust lugedes tuleks niisiis meeles pidada, et poisi rolli võib alati täita ka naistantsija. Seevastu sõnad *mees* ja *naine* ei kuulu eesti rahvatantsu oskussõnavarasse ning seepärast olen kasutanud neid siis, kui on oluline ära märkida tantsija bioloogiline sugu. Samu sõnu kasutavad ka Kihnu naised ise tantsu alustades rollide kokkuleppimiseks (vestlusest Veera Leasega 19.02.2015). Enamasti osatakse tantsida mõlemal kohal, kuid üks või teine roll võib harjumuse tõttu olla eelistatud. Terminit *lähteasend* tuleb kirjeldustes mõista tinglikult, kuna kihnlastel on kombeks tantsuga liituda n-ö käigu pealt, enamasti ei seista enne tantsima hakkamist lähteasendis paigal. Samal põhjusel on võimalusel avaldamiseks valitud teise vm järgmise, mitte esimese läbitantsu kirjeldus. Lähteasendi kirjeldamine on siiski vajalik määratlemaks liigutuse või liikumise alguspunkti. Kihnlastel on ka tavaks ise otsustada, kui pikalt tantsida – hea muusika korral lõpetatakse tants koos muusikaga, ent kui pillimehed mängivad liiga pikalt või kui muusika muul põhjusel ei meeldi või kui tantsijad ära väsivad, siis lahkutakse ka enne muusika lõppemist. Videosalvestustel kajastuvad ka need olukorrad, kuid kogumikus neid juhuseid eraldi kirjeldatud ei ole.

Kui kirjelduse lõpus oleva arhiiviviite järel on rida "Vt ka", tähistab see enamasti kirjelduse aluseks olnud tantsuesituse videonäidet kogumiku autorite koostatud DVD-l "Kihnu tantsud" (Kapper, Rüütel 2010) ja võimaldab videopilti ning sõnalist kirjeldust võrrelda. DVD-l ei ole avaldatud siiski kõiki kirjeldamise aluseks olnud salvestisi, samuti ei ole kõik publitseeritud täispikkuses. Kirjeldamise ja analüüsi aluseks olnud täielikud filmid ja videod on leitavad nende arhiiviviidete järgi, mis on olemas iga kirjelduse all. Nii plaadil kui käesoleva kogumiku IV osas on tantsud järjestatud üldjoontes selle järgi, kuidas nad Kihnu saarel kasutusele tulid, vanemad tüübid eespool. Ka variandikirjeldused on järjestatud kronoloogiliselt salvestamisaja järgi ning igast tüübist on esitatud selline hulk variante, mis näitab ära tüübisisesest variaabluse üldpõhimõtted. Igas peatükis eelneb konkreetsete esituste kirjeldustele analüütiline ülevaade kogu tantsutüübist ja täpsemalt selle eripäradest Kihnu tantsutraditsioonis.

I osa. Käsikirjad

Theodor Saar 1932–1959

KIHNU ALGKOOLI
JUHATAJA
THEODOR SAAR.
Mihkel Önnise foto
1935. ERA, Foto 10204

1. KALAMIES⁸

The musical score is written in a single treble clef with a key signature of two sharps (D major) and a 2/4 time signature. It is divided into three sections: A, B, and C. Section A (measures 1-8) is the first part of the piece. Section B (measures 9-16) is the second part. Section C (measures 17-25) is the third part. The score includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and some measures contain triplets or sixteenth-note runs. The key signature has two sharps (F# and C#).

A1

1-8 Tantsijad liiguvad üksteise kätest kinni hoides möödapäeva polkasamuga 8 takti ja

A2

1-8 :: vastupäeva samuti 8 takti vältel.

⁸ Samale käsikirjale viidatakse kogumikes "Kontratantsud" (Torop 1995: 74) ja "Viron vakka" (soome k. Torop 1991: 46; eesti k. Torop 2008: 57), neist kaks viimast sisaldavad tantsutegevuses mitu erinevust võrreldes algallikaga.

B

9–16 :: Lastakse kätest lahti, paarid keeravad nägudega vastamisi, võtavad üksteise paremad käed teretamisena ja tantsivad kohal polkasammu 16 takti.

C1

17 Lüüakse oma kätega kaks plaksu.

18–25 Edasi haaratakse vastastantsija parema käe alt oma parema käega ja keereldakse kohal taktis sammuga 8 takti.

C2

17 Siis plaksutatakse uuesti,

18–25 haaratakse vasakute kätega üksteise käe alt kinni ja keereldakse taktis sammuga kohal vastupäeva.

Tants kordub kirjelduse järjekorras.

ERA II 58, 443/4 (119) – T. Saar (1932)

2. SÕRMÕLUGU⁹

2.1.

Musical score for 'Sõrmõlugu' in 3/4 time, key of D major. The score is divided into two sections, A and B. Section A (measures 1-16) is marked with a box 'A' and contains a sequence of eighth and quarter notes. Section B (measures 17-32) is marked with a box 'B' and contains a sequence of eighth and quarter notes, ending with a double bar line. The key signature has two sharps (F# and C#).

A

1–16 Tantsuring liigub möödapäeva. Üks tantsija hoiab pahema käega teise tantsija pahema käe esimest sõrme selle pää kohal, kes üksinda valssi tantsides laseb oma sõrme teise käes keerelda. Teine järgneb tantsijale harilikus taktisammus, hoides omas peos tantsija sõrme.

B

17–32 Harilik valss, liikudes möödapäeva.

Märkus: Esimesele tuurile lauldakse ka järgmisi sõnu:

Ma tahan mammal' kaevata:
poesid ei lase magada.

ERA II 58, 445 (120) – T. Saar (1932).

⁹ Sama allika põhjal koostatud kirjeldus on ilmunud kogumikes “Valimik eesti rahvataantse” (Põldmäe, Tampere 1938: 144–145) ning “Viron vakka” (soome k. Torop 1991: 105, eesti k. Torop 2008: 136–137), kusjuures kahes viimases on erinevusi algallikast.

2.2.

Sõrmõtantsu tantsitud enamä sedäsi, et esimene kükütän.

ERA II 168, 504 (26) < Reet Türk, snd 1896, Linaküla – T. Saar (1937)

3. OIRA

Musical notation for the OIRA dance, consisting of three staves of music in 2/4 time. The first staff is labeled 'A' and contains measures 1-4. The second staff is labeled 'B' and contains measures 5-8. The third staff contains measures 9-12. The music is written in treble clef with a key signature of one flat. Measures 1-4 and 9-12 end with a fermata. Measure 12 ends with a final cadence.

Esimesele tuurile lauldakse ligi ka sõnu:

Tadiradi ritti oira(t), oira(t)!

või

(Küla nimi) poesid koerad, koerad!

A1

1 Tantsijad lasevad käed lahti ja, tehes kohal polkasamme, pöörduvad samal ajal paremate külgedega vastamisi.

2 Tantsijad löövad kaks korda parema käe küünarnukkidega vastamisi. Muu keha on sel ajal liikumata.

3-4 Sama, kuid pöörduakse vastamisi pahema küljega ja lüüakse vastamisi pahemaid küünarnukke.

A2

1 Tantsitakse polkasammudega, seljad vastamisi, ja

2 lüüakse kaks korda vastamisi tagumikke.

3 Tantsitakse näod vastamisi ja

4 lüüakse kõhud kaks korda vastamisi. Viimast peetakse ebaviisakaks.

A TEINE VARIANT:

1–4 ∴: Tantsijad hoiavad kogu aeg kätest hariliku tantsuvõttega. Tantsitakse kohal polkasamme samuti nagu eespool kirjeldatud, kuid pöördumisteta – näod jäävad kogu aeg vastamisi. Kehaosade vastamisi löömise asemel aga sirutatakse 2. takti ajal sisejalad kõrvale, nii et kand puudutab maad ja tuuakse jälle teise jala juure tagasi. 4. takti ajal tehakse sama välisjalgedega.

B

5–12 Harilik polka.

ERA II 168, 528/9 (33) – T. Saar (1937)

4. KASAT´SKI EHK RUS´SKI

Taktid 3–4 korratakse mitu korda.

Tantsivad purjus mehed. Harilikult tantsivad kaks meest vastamisi. Üks tantsib, teine seisab ja jälgib tantsu, plaksutades taktis käsi ja hõigates: oh, oh! aeh, aeh! Tantsija püüab eriti raskemaid võtteid tarvitada, mis oleks raske järele aimata. Armastatuim, ka raskeim võte on kükakil jalgade loopimine kõrvale. Kui esimene on tantsu lõpetanud, siis hüüab ta teisele: “Valäi!”, mille järele ise seisab kõrvale tantsu jälgima.

Tihti lõpeb tants sellega, et üks laseb käpuli, kuna teine tema ümber tiirleb, patsutab käega seljale ja tagumikule. Lõpuks asetub tantsija käpuliolija selga kaksiti tagurpidi, laskudes ka käpuli maha. Allolija hakkab siis tagumikuga üles ja alla raputama, näideldes nii *coitust*, kuni pealolija maha rappub.

Lauldakse ligi ka vene keeles:

Как на печку на краю
едит милою мою.
Как я кругом бегаю
ничего не сделаю!

ERA II 168, 529/530 (34) – T. Saar (1937)

5. TINNA

Üksiktants. Tantsija asetab parema käe pöidla vastu oma nina ja hoiab serviti käe näo suhtes, sõrmed ülespoole ja harali. Vasaku käe põial hoitakse vastu oma istmikku, sõrmed harali suunaga alla. Kehahoiak kergelt ette kummargil. Tantsu juurde lauldakse tantsijate poolt ja mängitakse pilliga:

- 1 Esimese takti rõhuosal tehakse hüpe nagu Kaera-Jaani puhul, parem jalg ette, vasak taha.
- 2 Teise takti rõhuosal vahetatakse jalad hüppega, samal ajal vahetatakse käed – vasak käsi ette nina juurde, parem taha vastu istmikku.
- 3–4 Kolmanda takti esimesel osal vahetatakse jälle jalad ja käed hüppega, samal ajal pöörduakse hüppe ajal 1/3 ringi päripäeva. Takti teisel osal ja neljanda takti esimesel osal korratakse samuti jalgade vahetust ja samasuunalist pööret.

Tants olevat toodud Ruhnust pärast rootslaste väljarändamist 1944. a. Mis "tinna" tähendab, seda ei teata.

RKM II 43, 130/1 (8) < Kihnus mitmelt isikult – T. Saar (1955)

6. KITSÄNDÄ

6.1.

Väikesed tüdrukud hoiavad paarikaupa teineteisel seljatagant seeliku sabast kätega kinni. Kinnihoitav püüab tiirutada võimalikult kiiresti, et teist eemale ööritada.

ERA II 133, 121 (1) – T. Saar (1935)

6.2.

Kits, kits, kits kitsändä,
suurõ piägä sokoändä.

Nii ütelnud lapsed järgmise mängu puhul. Hoitud kinni üksteise selja tagant riideist, moodustades kolonni ühekaupa. Reas esimene liikus siia-sinna, teised järgnesid temale eelmise riideist lahti laskmata.

RKM II 43, 128 (4) < Ann Loob, snd 1887, Sääre k – T. Saar (1955)

7. LABAJALG

Labajalga mängitakse tänapäeval seal, kus on ka vanemaid naisi, nt pulmas, varrudel. Siis nooremad sellest tantsust palju osa ei võta. Tihti on kombeks küla- või pidutants lõpetada labajalaga. Sel puhul kutsutakse tantsu "viimne". Palju siis ei tantsita, vaid hakatakse lahkuma.

15–20 a tagasi tantsiti üldiselt päripäeva. Siis tuli muutus. Uue moe tõid vist sisse ilmasõjas olnud mehed. Üleminekuajal peeti harilikult enne tantsu algust nõu, kumba pidi tantsida. "Moodsamad" poisid sundisid vahest tantsijaid tantsima vastupäeva sellega, et hakkasid päripäeva tantsijaile hooga vastu tantsima. Praegu võib päripäeva tantsu näha harukorral "naljana" üle 30 a tüdrukute poolt, sest nooremad seda ei oska. Tantsitakse hariliku võttega. "Uhkemalt" tantsitakse väliskäed peopesa-seongus otse üles sirutatuna. Vanemail meestel on kombeks tantsima minnes panna üks käsi sõdurliku tervituse sarnaselt mütsi juurde või peopesa vastu kukalt, teine käsi – käeseljaga vastu ristluid, keha on vähe kallutatud ette, jalad teevad trampivaid liigutusi.

ERA II 133, 613/4 (137) – T. Saar enda tähelepanekute järgi (1937)

8. ÜLÄLJÕSTMINE

Järgnevad märkmed on tehtud minu enese isiklikkude tähelepanekute ning minu vanaema Madli Türk'i – snd 1861. a, Reet Vahkeli – snd 1873. a ja minu ema Mari Saare – snd 1883. a, jutustuste järgi.

Jakobipäevast algab tüdrukute *üläljõstmine*. See toimub nii, et ühe tüdruku *lauta* kogunevad õhtul näputööga küla tüdrukud. Igas külas on harilikult üks *üläljõstmise koht*. Suuremates külades on neid kohti ka kaks. *Laut* on tüdruku suvine magamiskoht, milleks on mingi välishoone, lambalaut, *tara* (= loomalaut) jne. Suvel seda ruumi loomad ei kasuta ja see on puhastatud ning seinad *sauõtõt*. *Üläljõstmiseks* sobib muidugi suurem ruum, kuhu mahub oma 40–50 inimest või veelgi rohkem. Kui sobiv *laut* on teada, siis küsitakse *üläljõstmise* luba veel peremehelt, -naiselt ja kui need seda ei keela, siis on koha küsimus lahendatud. See kõik on ainult tüdrukute mure. Nemad hoolitsevad ka valgustuse eest. Selleks ostetakse ühiselt laesrippuv lamp. Õli tuuakse kordamisi lambitäis.

Üläl jõstutassõ harilikult igal neljapäeval ja pühapäeval videvikust alates kuni keskööni, aga ka teistel õhtutel, ainult mitte laupäeval. Kokku tullakse uues riides. Tööks on kaasas vardakott suka või kindaga, vahest ka heegeldus või vöö. Vanasti kootud eriti rohkesti võid, heegeldust ei tuntud üldse. Praegu on olukord vastupidine – võid peagu ei koota. Vajaliku istme toob igaüks ise *üläljõstmise* algul kohale, mis sinna ka jääb kogu hooajaks. Vöökudumiseks kasutati erilisi seinasse löödud varnu ja *lauda* omaniku sängisambaid. Nüüd neid varnu enam ei kasutata.

Üläljõstmise-õiguslikuks peetakse tüdrukuid umbes 15–40 aastaseid. Naisi seal ei ole. Koos käivad ka poisid, aga nemad mingit tööd ei tee. Küll aga segavad naljaks tüdrukute tööd, tõmbavad välja sukavarda jne. Poiste hooleks on tantsuks pilli mängimine. *Üläljõstmine* lõpeb nimelt tantsuga, kui pillimees on kohal. Pilliks on lõõts, selle kõrval ka viiul, trumm, triangel. Vanemal ajal töötati rohkem, tantsiti vähem. Nüüd on see asi juba teine – tantsitakse rohkem, töötatakse vähem. Kuna tüdrukud on seotud kindla *üläljõstmise* kohaga, siis poisid võivad käia ükskõik kus.

Tööd, mis *üläljõstmisel* tehakse, kuuluvad ainult selle tegijale. Ka koha peremehele ei tehta midagi, ei tasuta üldse mingil viisil.

Umbes 50 a tagasi oli kombeks *võerusõl käümine*. See toimus nii. Tüdrukud kutsusid teise küla tüdrukud *võerusilõ*. Selleks olid harilikult *kasu õhtad* – nädala keskel pühad ja mandril lähemas naabruses peetavad laadad. Küllakutsutud sõitsid kohale vankritel, regedel, aga vahest ka jala. Kutsujad kostitasid võõraid söögiga. Selleks võeti kodunt salaja toiduaineid: piima, jahu, kapsaid jne. Ka toidu valmistamine toimus suures saladuses. Toiduvalmistajaks oli tihti

keegi naine, et kadunud tüdruku järgi ei teataks keedukohta aimata. Seda kõike varjati eriti poiste eest. Need omakorda püüdsid igati toiduvalmistamisele jälile jõuda. Kogu selle toiminguga ajal kestis tegevus *lautõs*, nagu poleks midagi erilist. Kui toit lõpuks valmis sai, siis püüti seda ka tüdrukute poolt salaja ära süüa, kas keedukohas, mõnes hoones või koguni võsas ja metsas. Kui aga poisid said kogu sellele asjale jälile, siis püüti tüdrukute toit vägisi ära süüa või koguni kuidagi ära reostada ja seda võimaluse korral juba keetmise ajal, mis oli kaunis hõlpus, kui keedeti püstkojas – köögis, mis on pealt lahtine. Seal lasti siis midagi patta kukkuda. *Sulaõbõ* ajanud pajast kõik välja. Kui aga see koht hilja avastati, siis tuli suur jooksmine – tüdrukud pajaga ees, poisid järel. Niisugused seiklused andsid veel kauaks ajaks jutuainet ja mäletatakse neid veel praegugi.

Küllasõitnute hobustega ja vankritega tegid poisid ka mitmesuguseid vigureid. Võeti vankritel rattapulgad ära, lasti hobused lahti jne.

Ei keedetud mitte ainult siis, kui oli kutsutud võõraid, vaid seda tegid tüdrukud ka ise omade vahel. See toimus samuti nagu eelpool kirjeldatud, samade vahekordadega poiste suhtes jne. Tähendatagu veel, et keetmiseks vajalik piim vahest ka varastati. Nimelt lüpsiti öösel väljas olevaid võõraid lehma.

Võerusõl käimine kadus umbes 50 aasta eest. *Kietmine* aga kestis, kuni ka lõppes umbes 10–15 aastat tagasi. Olin umbes 12-aastane, kui ühest tüdrukute söömingust isiklikult osa võtsin. Olin ühes talus sügisel abiks tööl ja elasin ka seal. Peretütre *lautõs jõstuti üläl*. Ühel õhtul keedeti ja söödi küla teises otsas olevas talus, kuhu ka mind kaasa võeti. Olid vist valmistatud pannkookid. Aknad olid kaetud ja kogu toiming oli väga salajane ja eriti ärev, muidugi poiste pärast.

Muist lõbustusist on veel tarvitav laulmine, mida sooritavad ainult tüdrukud. Laulud on harilikud, erilisi laule pole. Muidugi naljatatakse ja kõneldakse üht-teist ka.

Nii *jõstutakse üläl* mardipäevani. Siis hakatakse tüdrukutelt õhtuti *pere tüed* nõudma. Seda tehakse juba kodus. Ka muutuvad ilmad jahedaks *lautõs* töötamiseks.

Peale mardipäeva *jõstutakse üläl* veel ainult neljapäeviti ja pühapäeviti. See toimub aga juba elamuks. Selleks kasutatakse mitte enam üht kindlat talu, vaid *üläljõstmine* toimub pere-perelt. Ühel õhtul ollakse koos ühe, teisel õhtul teise tüdruku kodus kuni küla läbi. Siis algab *kord* uuesti. Nii *jõstutakse üläl* suure paastuni. Siis tuleb vaheaeg kuni jakobipäevani.

Talvel on kogu tegevus samasugune nagu sügisel. Ainult istmeid ei veeta enam kaasa, vaid kasutatakse selle pere pinke, kus koos ollakse.

Kirjeldatud kooskäimisi teisiti ei nimetata kui *üläljõstmine*, ehkki seda nime-
tust kannab ka igasugune muu tulega töötamine õhtuti ja hommikuti.

Lõpuks veel paar sõna *üläljõstmise* kohta tänapäeval. Komme veel kadunud ei ole, nagu eespool vihjamisi mainitud. Sügisel igal aastal kõigis külades enam ei *jõstutagi üläl*. Kadunud on *võerusõl käümine, kietmine* (või esineb seda veel harukorral). Ka tööd enam palju ei tehta. Endisest töökohast on kujunemas tantsukoht, ongi juba kujunenud, sest tähtsusetut ja juhuslikku nokitsemist ei saagi enam õigeks tööks pidada. Minu ema ütles, et tema kudunud igal aastal valmis mitu vööd, peale selle veel sukki.

ERA II 295, 76/83 (1) < Madli Türk, snd 1861, Reet Vahkel, snd 1873, ja Mari Saar, snd 1883 – T. Saar (1941)

9. NAESTÕ JAH´T

Kihnu naistel on ka setu ja vene naiste taolisi *baabapraasnikuid*. Seda nime need küll ei kannu. Üldse pole neil erilist nimetust. Olin seda juba ennegi kuulnud, aga nüüd pärsin oma emalt ja ka teistelt asja lähemalt. Minu ema on sellisest pidustusest üks kord osa võtnud. See toimunud jõulu ja uusaasta vahel ühe poolöö vältel. Naised toonud ligi õlle, mida sel ajal igas peres leidub. Joodud siis ja tehtud nalja: lauldud, tantsitud. Koosviibimine olnud ühe vanatüdruku kodus. Sinna tulnud ka üks vanapoiss juhuslikult. Need kaks "laulatatud" siis paari.

Niisuguseid pidustusi samal ajal korraldavad eriti õllehimulised naised. Sööminguid ei ole, sest aeg on selleks küllalt lühike. Purjuspäi käiakse ka külas perest perre. Kord mänginud naised *väljämehi* (= hülgekütte). Üks naine olnud hüljes. Teda veetud kelgul järele. Üksest veetud sisse, pael jalas. Kord sõidetud reega, muist reel, üks naine rakkes hobusel ratsa. Ühe sõnaga – tehakse kõike, mis purjuspäi meelde tuleb.

Niisugust pidustust nimetatakse harilikult *naestõ jah´t*. Nii: "*naestõl oln igä-vene jah´t, teeme naestõ jahti*" jne. Laste, meeste ja nooremate tüdrukute kaasasolemist sel *jahel* ei taheta meeleldi näha. Vanemal ajal olnud *jahti* rohkem kui praegu. Praegu tegelevad sellega veel Sääre ja Rootsiküla naised.

Erilist sigivust taotlevat kombestikku ei läinud korda selgitada. Omavahel olles esineb küll rõvetsemisi. Enn Vahkel (snd 1870) teadis küll rääkida, et Kihnu mõisas pidanud naised *jahti*. Poisikesed näinud läbi kaetud akna piiludes, et vana mõisapreili "*nühkis isäse valuga teste selgäs*".

Sellekohasid laule ei tunta. Lauldakse, mis parajasti meelde tuleb.

ERA II 295, 83/85 (2) < Madli Türk, snd 1861, Reet Vahkel, snd 1873 ja Mari Saar, snd 1883 – T. Saar (1941)

10. TAKKALAADI

Laa - da õh - tu nõu sai peetud, nei - ud said kõik kok - ku aetud.

Oh sa ku - ri - vaim, oh sa ku - ri - vaim, mis sa veel tead ü - tel - da!

Laadaõhtu nõu sai peetud,
neiud said kõik kokku aetud.

Refr.: Oh sa kurivaim, oh sa kurivaim,
mis sa veel tead ütelda!

Nõuks siis võeti odrest teha,
et võiks kinnitada keha.

Refr.

Pagariks sai Vahkla maja,
seal ei olnud pekkert vaja.

Refr.

Mõrtsiga sai jahu kantud,
Vahkla Anne kätte antud.

Refr.

Koti Kai oli taina sõtkund,
selle eest ka marga võtnud.

Refr.

Vahkla Tiiu hoidis panni,
Roo Tiiu vedas taina vanni.

Refr.

Antsu Mann, see lasna kandis,
Umba Manni kätte andis.

Refr.

Umba Mann laskis pul'la ahju,
Nõnda töö läks õige kähku.

Refr.

Kui siis viimaks ahju käis,
neljasteistmes panni täis,

Refr.

siis oli palju laada jahti,
õhtu poole kohvi tehti.

Refr.

Neiud suhkrut ligi võtsid
ja siis Roole tantsma tõnnsid.

Refr.

Poisid olid välja mõtlen
ja seda neiudele ütlen,

Refr.

et teie ilma viinata
täna tantsida ei saa!

Refr.

Poole toobi viina eest
pilli mängisid kolm meest.

Refr.

Seal Nuki väga joobnuks jäi
ja siis rummu lõhki lõi.

Refr.

Kui olid leivad valmis küpsnud,
siis oli Rootl ju tants ka lõpnud.

Refr.

Siis said neiud sööma aetud,
aken kasukaga kaetud.

Refr.

Kergest möödub, harvast saab,
Annil valu kõhtu aab.

Refr.

Merasse Mann seda aru sai,
sellepärast vähem sõi.

Refr.

“Kui seokest iga õhtu saaks!”
arvas Vahkla Ann siis heaks.

Refr.

“Leiba lahti lõigata,
poissa sööma kutsuda.”

Refr.

Mõni aga poiss oli odrest söönud
ja siis kohvi peale joonud.

Refr.

Pilliloona mängimisel:

See viis oli juba enne sõnade loomist tarvitusel takkalaadi polka viisina. Erinevus rütmis pilliloona mängimise puhul on märgitud joonestiku peale. Refräänis “oh sa” ehk “oh sina”.

Odrõs – naljanimetus odraleivale.

Luuletanud Mihkel Kosser, kes 12 a tagasi uppus merel. Teda avitanud selle juures veel kaks poissi. Kirjutatud 1920. a lõpul. Maha kirjutatud M. Kosseri laulikust. Laul on kirjutatud tindipliiatsiga, märjaks läinud ja kiri laiali läinud. Umbes pooled sõnad olid selle tõttu arusaamatud ja kirjutatud mitme isiku mälestuse järgi.

ERA II 295, 88/91 (5) < luuletanud Mihkel Kosser, snd 1879; mitme isiku mälestuste järgi – T. Saar (1941)

11. “KULLI ELU”. POLKA

Küll a-ga hiä ond kul - li e - lu, kul - li e - lu,
kul - li e - lu:
ki - vi ot - sas kü - kü - tä, tüh - jä kõh - tu kan - na - ta!

Lauldes jäävad keerutused ära. Esimeses tuuris korratakse ka ainult 4. takt. Esimene tuur on sama, mis neljapäuari teine tuur.

Kull = kajakas.

ERA II 295, 98/99 (31) < T. Saar oma mälestuste järgi (1941)

12. "KIISU". POLKA

Kas kii-su si-tub ka? Kas kii-su si-tub ka? ka? Küll
si - tub siis kui süi - a saab, küll si - tub siis kui
süi - a saab! Küll süi - a saab!

Suaru Mihkel ühe laeva väljaajamise ajal nõudnud tihti, et pillimehed mängiksid "Kiisut". Siis tantsinud oma naisega. Sest ajast sai ta omale hüüdnime Kiisu.
ERA II 295, 99 (32) < T. Saar oma mälestuste järgi (1941)